

KÖZLEMÉNYEK

ÁRVAYNÉ NEZVALD ANETT

A zenei nevelés transzferhatásai csecsemő- és kisgyermekkorban

A zenepedagógia különböző módszerei segítik a zenei képességek kifejlesztését, ám a rendszeres zenei nevelés valójában az egész személyiséget formálja. Mivel a zenei tevékenységek a személyiség egészét áthatják, az ez által létrejövő transzferhatás érvényesül egyéb, nem zenei területen is. Kodály Zoltán, Kokas Klára, Forrai Katalin, Mélykútiné Dietrich Helga, Nagy Balázsné Szarka Júlia tapasztalatai és vizsgálatai mind azt támasztják alá, hogy a zenei nevelés hat a kisgyermek általános fejlődésére, érzelmi életére, értelmi képességeinek alakulására, társas magatartására. Jellegéből adódóan rendkívül alkalmas a gyermek komplex személyiségének hatékony formálására, így lehetővé téve a gyermek számára, hogy egészséges lelkű, érzelmileg gazdag, boldog emberré válhasson.

A transzferhatás érvényesülése a zenei nevelésben

A tanulmányban a korai életévek zenei nevelésének transzferhatásait kívánom bemutatni a mozgás- és a pszichikus funkciók fejlődésére, továbbá a szociális érettség elősegítésére. A transzfer egy átvitelt jelent egyik területről a másikra, a két tevékenység struktúrájának valamiféle belső hasonlósága következtében. A transzferhatás pedig ennek a transzfernek a második teljesítmény elérésére gyakorolt hatása. Ha zenei nevelésünk transzferhatását kutatjuk, tudnunk kell, hogy önmagába véve a dalanyag igen gyér és szűk körű transzferhatást gyakorol. A helyes módszerek megfelelő alkalmazása viszont rendszerint széleskörű transzferhatást biztosítanak. Ezt a tágabb transzferhatást úgy értelmezhetjük, mint általános alkalmazkodást valamely adott helyzethez, egyfajta aktív készenlétet, érzelmi hozzáállást. Ekképp válik a motiváció forrásává. Feltevések szerint: az énekkel és mozgással telített tevékenység érzelmekkel serkenti az agy tevékenységét, változatos hallási, látási, mozgásos (auditív, vizuális, motoros) ingereivel aktivitásra készíti. A gyermek zenével kapcsolatos tevékenysége során átéli ezeket az érzelmeket és ennek mintájára modelleket épít magának, ezek olyan élménymintákat adnak, amelyekre később rámintázódhatnak más élmények. (Kokas, 1972)

Zenei nevelés transzferhatása születés előtt és után

A zenei képességek fejlődésének megértése a magzati fejlődés ismeretével lesz teljes. Kodály Zoltán programja a zenei nevelés szerepét minden életkorra megadja. Egy párizsi

konferencián feltett kérdésre, hogy mikor kell a gyermek zenei nevelését elkezdni, így válaszolt: „A gyermek születése előtt kilenc hónappal.” Később megtoldotta azzal, hogy a zenei nevelést „az anya születése előtt kilenc hónappal kell kezdeni.”(Kodály, 1964) Ez az egyesek számára humoros megjegyzés mélyen elgondolkodtató! Az emberi élet folytonos. A fogamzással kezdődik – ám tapasztalati tény, hogy az ember életének gazdag, értékes, tartalmi elemei legalább két generációval korábban nyernek alapozást. Nem csupán genetikai feltételeket kapjuk örökségül, hanem kulturális, társadalmi feltételeket, és pszichoszociális struktúrákat is.

A magzatot kezdettől fogva információk özöne éri. Az auditív (hallási) rendszer igen korán fejlődésnek indul, a fül már az első terhességi héten látható mikroszkóp segítségével, a belső fül már az 5. hónap után teljesen kialakul. A baba akusztikus ingerlése már a megtermékenyítést követő 8. héten agyi tevékenységet vált ki, a 24. hét után szívritmus-változással, pislogással reagál. Klinikai megfigyelések, tanulmányok bizonyítják, hogy érdemes a magzat érzékszerveit ingerelni, mert így serkenthető érési folyamatuk. Az érés pedig a szerv egyre tökéletesebb működését befolyásolhatja. Ezen kívül az idegsejtek közötti kapcsolatok gyorsabb fejlődését is segítik. A magzat zenei érzékenységét a kismama jobban elő tudja készíteni, fejleszteni, ha ő maga is kifejt zenei tevékenységet, illetve a zene ritmusára mozog, táncol. Woodward és kollégái a zene transzmissziójával is foglalkoztak. Vizsgálataik következtetése szerint a zenetanulás bizonyos módja, illetve a zenéhez való viszonyulás kialakulása már a méhen belül elkezdődhet. Amint a hallás szerve működni kezd, az auditív memória bizonyos jellemzői is megjelennek: a magzat képessé válik hallási információk tárolására az úgynevezett, hosszú távú memória aktivizálódása révén.

Megfigyelések tanulmányai arra hívják fel a figyelmet, hogy azok a babák, akik magzati korukból sok hangélménnyel rendelkeznek, születésük után lelkileg kiegyensúlyozottabbak, hallásuk érzékenyebb, beszédfejlődésük is gyorsabb. (pl. korai tagolt, jól formált hangzók, differenciáltabb hangadás.) Magzattal való kapcsolatfelvétel – hanglejtés, éneklés, zene – bizonyítottan meghatározó szereppel bír az érzelmi kötődés, a biztonságérzet megteremtésében.

A szakirodalomban a zenének / élő énekhang az újszülöttek viselkedésére gyakorolt hatásait vizsgáló tanulmányokkal is találkozunk. Ezek szerint a zene az újszülöttek mozgását, és pulzusszámát egyaránt fokozza. Újszülött Intenzív Osztályon végzett megfigyelések szerint a zene – dallamotívumok, ritmusminták - kedvezően befolyásolja a koraszülött csecsemők oxigén saturációs szintjét, pulzusszámát, és légzését. Csökkentheti a stressz szintet. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a zene terápiás hatásai a korai életszakaszban

igen fontosak! A zene a harmónia az emberegészségének, lelki egyensúlyának záloga, a gyógyításnak legősibb eszköze.

Érdekes az a megfigyelés is, hogy a születést követő első évben a csecsemők előnyben részesítik a dallamok konszonáns változatát, hosszabb ideig képesek ezekre figyelni, mint a diszszonáns dallamokra. A ritmus észlelés képessé teszi őket arra, hogy a környező világ időbeli finomságait azonosítsák és megkülönböztessék. Altatódalok éneklésekor az is bebizonyosodott, hogy a csecsemők több hangot adtak ki, mint más dallamok hallgatásakor, ezért különösen fontos a beszédképesség kialakulása szempontjából.

A szülők szerepe meghatározó ebben az időszakban, lehetőségük nyílik már most csecsemőjük zenei érzékenységének megalapozására. Pszichológusok, pedagógusok szerint az ének, a zene fontos szerepet játszhat a szülők és kicsinyek között érzelmi kommunikációban és kötődésben. Az édesanya hangja emocionális biztonságot jelent. A kellemes hanginger, a dalok szép csengése, ritmusa, a kísérő mosoly és mozgás együtt ebben az életkorban a gyermek fiziológiai jóérzésének egyik fontos kiváltója. A ringatás nemcsak a gyermek ritmusérzékét fejleszti, hanem idegrendszerét is. (*Mélykútiné, 2004*)

Bölcsődés korú gyermek zenei nevelésének transzferhatásai

A bölcsődei zenei nevelés tovább segíti a kisgyermek érzelmi fejlődését, a zenei hallás, éneklési, illetve beszédképesség alakulását és meghatározó a gyermek egészséges fejlődésében. Az éneklés a gyermekre kedvezően hat, nyugalmat, örömet jelent, és a közös játék megerősíti bensőséges kapcsolatát a gondozónővel. A mondókák, énekes játékok állandó ismételtetése örömforrás, amely a gyermek biztonságérzetét növelik. A játék, nevetés, tréfa átélése a kicsik számára egyfajta „lelki vitamint” jelent, amely a személyiségfejlődéshez nélkülözhetetlen.

A gyermekkor legjellemzőbb tevékenysége a játék. A játszó gyermek derűs, tevékenységét az átélésnek az önmagáért való cselekvésnek az öröme jellemzi. A gyermeki játék örömforrásai – ének utánzása, mozgásritmus, az illúzió stb. – az érésnek, a fejlődésnek, a gyermek érdeklődésének és tevékenységének a feszültségeit vezetik le: a játékot jellemző öröm a feszültségcsökkentés élménye. Ebben az életkorban az ölbéli játékok kapnak elsődlegesen szerepet – arcsimogató, kéz és lábjáratók, tenyeres és ujjkiszámolós játékok, ültetgetők, állítgatók, járatók, hiszen a személyes közvetítés, a személyes kapcsolat nagyon fontos. A kisgyermekkel állandóan foglalkozó személy mosolya, mimikája, gesztusai, hangjai, mozgásai, együttesen nyújtja a jóérzés kellemes élményét. Először az emberi arc és hang vált ki ingereket a gyermekben, és azután ezek az ingerek gyakrabban és könnyebben

váltják ki a további reakciókat. Beszédfejlődés szempontjából nagyon fontosak a mondókák. Ritmikusságukkal lelassítják a beszédet, sokkal érthetőbbé téve azt, a játékos szóelemek a hangokat és azok összekapcsolását gyakoroltatják, hozzájárulva ezzel a hangalakok helyes kialakulásához. Ezért indokolt tehát az a játékos mód, amely a zenei hangok észlelését összeköti az éneklésben, rímekben, ritmikus mondókákban gyakorolt aktív mozgásokkal, hogy így együtt, egymásra hatva, egymást kiegészítve érje el célját. (Forrai, 1986)

Óvodáskorú gyermek zenei nevelésének transzferhatásai

A korábbi életkori periódusokhoz hasonlóan az óvodáskorú gyermekek nevelésénél is kiemelt szerepet kap az érzelmi nevelés. Fokozott jelentőségű az óvónő szerepe, óriási lehetőség van a kezében: a zene varázsának megéreztetése, a gyermekek mindennapjait átható éneklésnek, mint a személyiség-fejlődéshez nélkülözhetetlen örömforrásnak megszerettetése olyan feladat, amelynek fontosságáról nem lehet eleget beszélni. A zenei képességek fejlesztésével – különböző mértékben ugyan – intenzívebb fejlődésnek indul a gyermek valamennyi képessége. A zenei nevelés hozzájárul magasabb rendű pszichikus funkciók fejlődéséhez, amelyek hatása messze túllépi a zene speciális tartalmának és anyagának hatásait.

Melyek azok a pontok a zenei nevelésben, amelyek a gyermek személyiségfejlődésében észrevehető pozitív változásokat idéz elő?

A mozgásfejlődés támogatása

A dalos táncos játékok mozgásformái kedvező feltételeket teremtenek a gyermekek mozgásának fejlődéséhez és tökéletesítéséhez, hiszen harmonikusan foglalkoztatja az egész testet, összerendezi a mozgásokat, fejleszti az egyensúlyérzékét, a ritmusérzékét, levezeti a túlmozgásosságot, a kevésbé aktív gyermekre pedig ösztönzőleg hat. Ennek tudatában a tervezésnél ügyelnünk kell arra, hogy a játékokat kísérő változatos mozgásformák gazdag térforma- tapasztalatokat is nyújtsanak. A nagymozgások fejlesztése és a fizikai állóképesség növelésének jó lehetőségei a dalos játékok. Ezek tartalmát változatos mozgásformák tarkítják: járás, futás, tapsolás, guggolás, forgás, ugrás stb. A dalos játékok a mozgásformák folyamatos ismétlésére is lehetőséget adnak, játékosan fejlesztve ezzel az állóképességet.

Az egyensúlyérzék fejlesztésére külön figyelmet kell szentelni, mivel ez a képesség – megfelelő inger gazdag környezetben - különösen jól fejlődik az óvodáskorban. Kialakulása és fejlődése szoros kapcsolatban áll a ritmus érzékeltetésével. (Erre kakas, erre tyúk, Sánta

róka) Ahhoz, hogy ráérezzenek a mozgás ritmusára, az egyensúlyérzék bizonyos fejlettsége szükséges, ugyanakkor ezt a ritmikus mozgás erősíti, fejleszti.

A finom motorika fejlesztésére is jó lehetőséget nyújtanak az óvodai zenei tevékenységek. A dalok mondókák egyenletes lüktetését érzékeltethetjük ujjak egymáshoz érintésével, térd ütögetésével, ökölütögetéssel. A ritmus és dallamhangszerek megszólaltatása fejleszti a szem-kéz, valamint a két kéz koordinációját, a kezek és ujjak összehangolt mozgását.

A mozgás közben szerzett tapasztalat hatására egy belső kép alakul ki a gyermekben, aminek segítségével könnyebben igazodunk el a térben és a téri irányok ismerete szinte észrevétlenül fejlődik. Kialakításakor nemcsak a gyakorlati fejlesztés lényeges, hanem hogy ismerje és értse a térirányokkal kapcsolatos nyelvi formákat. Nagy figyelemkoncentráció érvényesül akkor is, amikor a magasabb-mélyebb hangot vagy dallamvonalat kézmozdulattal szemléltetjük a térben. A vizuális memória fejlődését a játékhoz vagy dalhoz bemutatott mindenfajta mozgás fejleszti, az egyszerű mintáktól (taps, ütögetés), a bonyolultabb mozgáskombinációkig (oldalazó lépés, forgás taps). A zenei nevelésnek kiemelt szerepe van az auditív (hallott) információk feldolgozásának fejlesztésében. Hangforrások helyének lokalizálása, zörejek, zenei hangok, hangszerek hangjainak megfigyelése és megkülönböztetése mind-mind ezt segítik elő.

A zenei nevelés hatása a pszichikus funkciók fejlődésére

A mondókák, dalok a játékos szövelemek a hangok kapcsolását gyakoroltatják. A hozzájuk tartozó ritmus lelassítja, tagolttá teszi a beszédet, így segítve a hangok helyes artikulációját. Ez a ritmikusság a szótagolást is gyakoroltatja egyben, ami az iskolára felkészítésben fontos, kihat a későbbi helyesírásra is. Ezen kívül a mondókák dalok szövege a szókincset is fejleszti, nem beszélve a hozzájuk társuló zenei fogalompárok és hangszerek neveinek megismeréséről, elsajátításáról.

A zenei tevékenységek fejlesztik a figyelmet, a koncentrációt és az emlékezetet is. A gyermekek koncentrációs ideje a változatos zenei tevékenységek nyomán jelentősen megnövekedik. Fejlődik a gyermekek megosztott figyelme is, hiszen egy dalos játék során az éneklésre, a szövegre, dallamra, ritmusra is emlékezniük kell, és adott esetben ehhez kapcsolódó egész sor különböző mozgásformát is fel kell idézniük. Első osztályos korig a gondolkodás legmagasabb szintjéhez, a nyelvi gondolkodáshoz kell a gyermekeknek elérniük, és megtanulniuk a gondolkodási műveletek elvégzését. Analizáló gondolkodás a dallamból

kiemelt motívum felismeréséhez is kell, szintézis képességét a motívumok dallammá kapcsolása igényli.

Az improvizációs gyakorlatoknak nagy szerepe van: a névéneklés, ritmus-, dallam-, szöveg improvizáció mind-mind a kreativitást segíti elő. A gyermek zenére való végtelen változatos mozgásának megfigyelése által követni tudjuk az érzelmi élet mozgásainak finom árnyalatait. A módszer komplexitása abban áll, hogy a zenei mozgást a gyermek kifejezheti táncban, ábrázolásban, szavaiban, miközben érzelmeivel együtt él e kifejezésmódokkal. Egy-egy átváltozás során a gyermek kitáncolhatja, kirajzolhatja saját érzélemvilágát.

A szociális érettség elősegítése

A körjátékok közösségi jellege e téren sok fejlesztési lehetőséget biztosít. A szerepcsere, párválasztás során kimutatják egymásnak szeretetüket, megtapasztalják milyen örömet szerezni. Párbeszédű körjátékok alkalmával társadalmi szokásokat elevenítenek fel. Alkalmazkodóképességük is csiszolódik, és ez nemcsak a hangmagasságban vagy tempóban nyilvánul meg, hanem megtapasztalják például, hogy időnként le kell mondaniuk saját elképzeléseikről, vágyaikról a közösség vagy társuk érdekében.

A zenei nevelés segítségével több, a tanulás folyamatát megkönnyítő tulajdonságot fejleszthetünk, ezáltal segítve a pozitív beállítódást. Ezen foglalkozások során a pedagógus – néha egész összetett – feladatokkal bízza meg a gyerekeket, ami szintén az iskolára való készülés fontos része. A hangszeres kísérek alkalmazása motiválja a gyereket a zenei összhang elérésére, melyhez koncentrálásra, alkalmazkodásra, de nagyfokú kitartásra is szükség van.

Mindenféle zenei tevékenység pozitív érzelmi hatású, feloldja a belső feszültségeket, enyhíti az esetleges magatartás zavart, ezzel elősegíti a gyermek érzelmi életének kiegyensúlyozottabbá válását. Kodály koncepciójának leglényegesebb pontja, hogy a zenei nevelés nem szorítkozhat pusztán a zenei képességek fejlesztésére. A zenei nevelés célja, hogy részt vállaljon a teljes személyiség formálásában. (Nagy, 2008)

„Az ének felszabadít, bátorít, gátlásokból, féltékenységből kigyógyít, koncentrálni, testi-lelki diszpozíciót javít, munkára kedvet csinál, alkalmasabbá tesz, figyelemre, fegyelemre szoktat.”(Kodály,1972)

IRODALOM

Forrai Katalin (1986): *Ének a bölcsődében*. Zeneműkiadó, Budapest

Forrai Katalin (1974): *Ének az óvodában*. Editio Musica Budapest

Kodály Zoltán (1972): *Visszatekintés I-II.* Zeneműkiadó

Kokas Klára (1972): *Képességfejlesztés zenei neveléssel.* Zeneműkiadó

Nagy Balázsné Szarka Júlia (1997.): Az óvodai zenei nevelés iskola előkészítő szerepe. In:

Hovánszki Jánosné (szerk.): *Zenei nevelés az óvodában.* Debrecen, 279-287.

Mélykútiné Dietrich Helga (2004): Zenei nevelés születés előtt és után. In: Döbrössy János (szerk.): *Ének zene nevelés.* Budapest, 9-16.